

Robert Piwko

Instytut Pamięci Narodowej Delegatura w Kielcach

Ustalanie i opracowanie wodzirejów – organizatorów wrogiej działalności na wsi

Publikacja instrukcji Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) zatytułowanej „Ustalanie i opracowanie wodzirejów – organizatorów wrogiej działalności na wsi”¹ nawiązuje do postulatu zgłoszonego jeszcze w 2002 r. przez Grzegorza Majchrzaka². Podczas zorganizowanej wówczas konferencji naukowej, historyk ten, na wstępie swoich rozważań odniósł się do kwestii przydatności wytycznych, rozkazów, zarządzeń oraz materiałów szkoleniowych wytworzonych przez aparat bezpieczeństwa do badania dziejów wsi w okresie m.in. jej kolektywizacji. Oceniał ją wówczas bardzo wysoko, zwracając jednocześnie uwagę na dość niepokojące zjawisko nierzadkiego pomijania tego typu dokumentów przez osoby badające ten okres „Polski Ludowej”.

Wydaje się, iż mimo upływu ponad dwunastu lat, uwagi Majchrzaka są cały czas aktualne. W dalszym ciągu warto sięgać po ten rodzaj dokumentów, by poprzez ich analizę odwoływać się do tez funkcjonujących już w dyskursie naukowym lub wręcz przeciwnie, poprzez ich prezentację wskazywać na potrzebę rozpoczęcia badań nad dotychczas pomijanymi wątkami.

Prezentacja niniejszej instrukcji spełnia raczej tę pierwszą funkcję, stanowiąc kolejny głos w badaniach nad kolektywizacją wsi polskiej³, a przede wszystkim roli jaką w tym procesie spełniali funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa.

¹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie (dalej: MBP), 1572/2781, Szkolenie pracowników. Materiały szkoleniowo-propagandowe opracowane przez Departamenty I, III, IV, V, Szkolenia, Ustalanie i opracowanie wodzirejów – organizatorów wrogiej działalności na wsi, Warszawa, 8 VIII 1952 r., s. 1–23.

² G. Majchrzak, *Wytyczne dla funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa dotyczące wsi i ruchu ludowego* [w:] *Represje wobec wsi i ruchu ludowego (1944–1956)*, red. J. Gmitruk, Z. Nawrocki, Warszawa 2003, s. 199.

³ Zagadnienie kolektywizacji wsi polskiej zgłębiali m.in.: A. Dobieszewski, *Kolektywizacja wsi polskiej 1948–1956*, Warszawa 1993; G. Miernik, *Opór chłopów*

Instrukcja została opublikowana jako materiał szkoleniowy dla funkcjonariuszy MBP w sierpniu 1952 r. Była jednym z dokumentów powstałych w efekcie wydania w dn. 2 kwietnia 1952 r., rozkazu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego nr 010/52. Wskazywano w nim, iż szczególnie zaangażowanie funkcjonariuszy potrzebne jest na tzw. „odcinku wsi”. W tym celu dokonano pewnych zmian w organizacji powiatowych struktur „bezpieki”. Utworzono m.in. stanowiska referentów terenowych (gminnych) oraz referentów przy kierownictwie Powiatowych Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: PUBP). Referenci terenowi (gminni) mieli za zadanie pełnić stałą i systematyczną kontrolę nad całościową sytuacją społeczno-polityczną w danej gminie. Referenci przy kierownictwie PUBP z kolei realizowali m.in. analogiczne zadania na szczeblu całego powiatu. W przypadku powiatów rolniczych, w tamtejszych PUBP zlikwidowano także podział na poszczególne sekcje i referaty. Przykładem takich zmian była choćby reorganizacja PUBP w Sandomierzu, gdzie nowo powołani referenci terenowi (gminni) oraz referenci przy kierownictwie przejęli zadania realizowane dotychczas w referatach I, III, IV, V i VII⁴. Wskazywano, iż zmiany te spowodują zwiększenie skuteczności w wykrywaniu na wsi przejawów wrogiej działalności⁵.

Kwietniowy rozkaz zawierał jedynie ogólny kierunek zmian. Bliższe szczegóły znajdowały się w dwóch załącznikach instrukcji o organizacji pracy operacyjnej w PUBP oraz instrukcji o pracy referenta na terenie gminy. Pierwsza z nich rozwijała wątek poszczególnych zmian w organizacji PUBP. Nakreślono w niej m.in. zakres obowiązków szefa PUBP, referentów terenowych (gminnych) oraz referentów przy kierownictwie PUBP.

wobec kolektywizacji w województwie kieleckim 1948–1956, Kielce 1999; J. Romanek, *Ruch ludowy w województwie lubelskim w latach 1944–1949*, Lublin 2013.

⁴ K. Fedorowski, *Represje PUBP w Sandomierzu wobec Kościoła rzymskokatolickiego w latach 1944–1956*, Lublin 2012, s. 33. Źródło Internet: <http://bc.bdsandomierz.pl/dlibra/doccontent?id=259&from=FBC>, dostęp on-line 30 X 2014 r.

⁵ Uznawano, iż dotychczasowa struktura PUBP, zgodnie z którą funkcjonariusze poszczególnych referatów prowadzili działania operacyjne w określonym zakresie nie sprzyjała skutecznemu inwigilowaniu mieszkańców wsi, „każdy »pion« [referat – przyp. R.P.] uganiał się po »swojej« tzw. linii i jeśli któryś z referatów PUBP docierał do gminy, to efekt takiego dotarcia był minimalny”, za: Załącznik do rozkazu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego nr 010/52 z dn. 2 IV 1952 r. □ Instrukcja organizacji pracy organizacyjnej w PUBP. „Oddanie” poszczególnych gmin wraz z całością zachodzących w niej procesów danemu referentowi terenowemu (gminnemu) miało uskutecznić proces wykrywania różnych przejawów wrogości wobec polityki Państwa prowadzonej na wsi.

Druga z instrukcji, dotyczyła już ściśle obowiązków samego referenta terenowego (gminnego). W poszczególnych jej częściach zdefiniowano „rodzaje wrogiej działalności prowadzonej przez element podejrzany”, a także omówiono problemy związane z prowadzeniem działalności agenturalnej wśród mieszkańców wsi. Dość szczegółowo podjęto zagadnienia związane z prowadzeniem dokumentacji, dołączając jako materiał poglądowy wzór teczki gminnej. Zgodnie z projektem zmian,teczka gminna miała być tym podstawowym rodzajem dokumentacji, w którym gromadzono wszelkie informacje charakteryzujące daną gminę⁶.

Zarysowane kierunki zmian wprowadzonych rozkazem ministra bezpieczeństwa publicznego – Stanisława Radkiewicza z kwietnia 1952 r., już w sierpniu tego roku doczekały się omówienia także w formie konspektu szkoleniowego. Oficjalnie opracowanie pt. „Ustalanie i opracowanie wodzirejów – organizatorów wrogiej działalności na wsi” zostało zatwierdzone jako materiał szkoleniowy dla funkcjonariuszy MBP, decyzją Wacława Lewikowskiego – wiceministra MBP z dn. 8 sierpnia 1952 r.

Konspekt zawierał szczegółowe informacje dotyczące prowadzenia inwigilacji pewnych grup mieszkańców wsi, które uznane zostały przez władzę komunistyczną za potencjalnie wrogie. Przedstawiciele tych środowisk, określono mianem wodzirejów, którzy w ogólnym zarysie prowadzili „bieżąca, wrogą działalność [...] na terenie wiejskim w celu przeciwstawienia chłopów polityce Rządu i Partii”. Definicja „wodzireja”, w myśl prezentowanego dokumentu, była dość szeroka. Obejmowała osoby, które wywodziły się ze środowisk tradycyjnie uznawanych przez komunistów za wrogie (np. księża, członkowie i sympatycy większości przedwojennych partii politycznych) jak i osoby, których współczesne zachowania interpretowano jako formy oporu wobec komunistycznych reform dotyczących wieś. Ta płynna definicja wroga, powodowała, iż każdy gospodarz oraz członek jego rodziny mógł stać się obiektem zainteresowania referenta terenowego (gminnego) PUBP. Tym samym

⁶ Np. w części I należało sporządzić mapę gminy (z uwzględnieniem dróg, linii kolejowych, zalesienia, wsi, osiedli i kolonii), „zarys działalności ugrupowań reakcyjnych”, ustalić dane cyfrowe, wykaz obiektów (politycznych, gospodarczych, społecznych), spis grup społecznych i zawodowych (np. sołtysów, nauczycieli, księży, zakonników). W części II – operacyjnej, referent ustalał listę: wodzirejów (prowodników wrogiej działalności), kułaków, osób podejrzanych w poszczególnych gromadach, aresztowanych, sądzonych, zwolnionych, osób względem których prowadzono tzw. działalność profilaktyczną (np. rozmowy ostrzegawcze), wykaz spraw operacyjnych prowadzonych w danej gminie, sieci agenturalnej oraz wrogich wystąpień na terenie danej gminy, za: Załącznik do rozkazu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego nr 010/52 z dn. 2 IV 1952 r. □ Instrukcja o pracy referenta na terenie gminy.

trudno, bez pogłębionej kwerendy archiwalnej oszacować liczbę „wodzirejów”. Warto podkreślić, iż poza kwestią liczebności ważnymi w tym przypadku były także próby nakreślenia rodzajów negatywnego wpływu jaki miała dana jednostka na innych mieszkańców wsi. Tego rodzaju działania, wskazywały, iż zwalczanie „wodzirejów na wsi” było po prostu jedną z form „profilaktycznej” pacyfikacji możliwych ognisk wybuchu nastrojów opozycyjnych w środowisku wiejskim.

Szczegóły pracy funkcjonariuszy omówiono w dwóch zasadniczych częściach konspektu. W pierwszej zarysowano definicję „wodzireja” oraz problemy związane z „ustaleniem jego wrogiej działalności”. W drugiej, omówiono jak powinny wyglądać kolejne etapy inwigilacji osoby uznanej za wodzireja. W obu częściach, ważnym elementem narracji były liczne przykłady pochodzące z różnych PUBP w kraju⁷. Przy ich pomocy, wskazywano najczęściej na błędy, które popełniane były dotychczas przez funkcjonariuszy MBP w trakcie prowadzenia „czynności służbowych” wobec osób podejrzanych o prowadzenie wrogiej działalności. Jest to niewątpliwie jeden z ciekawszych elementów składowych omawianego dokumentu.

Prezentowany konspekt ukazał się jako kolejny, 27. zeszyt materiałów wewnętrznych MBP. Opatrzony był klauzulą „ściśle tajne” i wraz z okładką liczył 23 strony. Egzemplarz, z którego korzystano w ramach niniejszej edycji źródłowej, przechowywany jest w Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej w Warszawie w zespole Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego pod sygn. 1572/2781.

Prezentowany poniżej dokument, opracowany został zgodnie z ogólnie przyjętymi zasadami edycji materiałów źródłowych. Nieliczne ingerencje w tekście oryginalnym odnotowano w postaci przypisów tekstowych. Znacznie liczniej występujące przypisy numerowane cyframi arabskimi, zawierają natomiast różnego rodzaju objaśnienia pojęć, które znalazły się w oryginale opracowania.

⁷ Jedynie w pojedynczych przypadkach udało się wskazać miejscowości, których dotyczą zamieszczone opisy sytuacji. W większości, nazwy te (miejscowości lub miast będących siedzibą poszczególnych PUBP) pozostały w formie oryginalnej, ograniczonej najczęściej do pierwszej litery.

*

Ściśle tajne^a
Egz[emplarz] nr 1379

Ustalenie i opracowanie wodzirejów – organizatorów wrogiej działalności na wsi

Zatwierdzam dla szkolenia
operacyjnych pracowników M[inisterstwa] B[ezpieczeństwa]
P[ublicznego]

Wiceminister MBP
Lewikowski W[acław]⁸
Warszawa, dnia 8 VIII [19]52 r.

Treść

Wstęp

Ustalenie wodzireja

- 1) Określenie wodzireja
- 2) Wypaczenia na odcinku ustalania wodzireja

Opracowanie wodzireja

- 3) Plan opracowania
- 4) Wykorzystanie posiadanej agentury
- 5) Wykorzystanie wyeliminowanej sieci
- 6) Wykorzystanie K[ontaktów] p[oufnych]⁹ i O[sób] Z[aufanych]¹⁰

^a Podkreślono w oryginale.

⁸ Wacław Lewikowski – s. Stanisława i Weroniki, ur. 14 III 1907 r. w Zwoleniu. W okresie od 27 X 1949 r. do 31 X 1952 r. pracownik Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego na stanowisku wiceministra. W latach 1954–1957 ambasador PRL w ZSRR, Źródło Internet: <http://katalog.bip.ipn.gov.pl/showDetails.do?lastName=lewikowski&idx=&katalogId=2&subpageKatalogId=2&pageNo=1&osobaId=19385&>, dostęp on-line 25 X 2014 r.

⁹ Kontakt poufny – w omawianym okresie (1952 r.) prawdopodobnie jedna z nie-sformalizowanych kategorii osobowych źródeł informacji. W latach 1955–1960 pojęcie to odnosiło się do osób, które przekazywały informacje lub realizowały zadania, lecz nie były formalnie zwerbowane do współpracy przez funkcjonariuszy MBP/MSW. Zob. m.in.: F. Musiał, *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministra Spraw Wewnętrznych PRL (1970-1989)*, Kraków 2007; *Osobowe źródła informacji – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2008.

- 7) *Werbunek nowej agentury*
- 8) *Zakończenie opracowania*
- 9) *Dokumentacja opracowania wodzireja*

Wstęp

Reorganizacja¹¹ P[owiatowych] U[rzędów] B[ezpieczeństwa] P[ublicznego]¹², mimo że tak niedawno przeprowadzona, daje już pewne wyniki w postaci uaktywnienia pracy operacyjnej na wsi. W ostatnim okresie podjęto wiele zaniedbanych spraw, zaktualizowano szereg posiadanych materiałów, uzyskano nowe dane o działalności wroga. Nie mniej analiza pracy referentów terenowych (gminnych) ujawnia szereg błędów i niedociągnięć, w poważnym stopniu zmniejszających korzyści wynikłe z przeprowadzenia reorganizacji. Błędy te i niedociągnięcia dotyczą w pierwszym rzędzie najważniejszego obecnie zadania, a mianowicie ujawniania i opracowania wodzirejów wiejskich. Wynikły one stąd, że wiele referentów PUBP i W[ojewódzkich] U[rzędów] B[ezpieczeństwa] P[ublicznego] nie rozumie zagadnienia wodzireja i dlatego zajmują się oni częstokroć jednakowo opracowaniami wszystkich ludzi w

¹⁰ Osoba zaufana (OZ) – w przypadku prezentowanej instrukcji pojęcie to dotyczy jednej z kategorii osobowych źródeł informacji Milicji Obywatelskiej. W instrukcji o organizacji pracy operacyjnej w Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego, stanowiącej załącznik do rozkazu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego nr 010/52 z dn. 2 IV 1952 r., wskazywano np. aby dany funkcjonariusz PUBP wykorzystywał także możliwości operacyjne właśnie Osób Zaufanych (OZ) Milicji Obywatelskiej. Za. Załącznik do rozkazu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego nr 010/52 z dn. 2 IV 1952 r., Instrukcja o organizacji pracy operacyjnej w PUBP; F. Musiał, *Podręcznik bezpieki...*, s. 339.

¹¹ Reorganizacja powiatowych urzędów bezpieczeństwa publicznego związana była z wydaniem rozkazu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego nr 010/52 z dn. 2 IV 1952 r. Jej szczegóły doprecyzowywał załącznik do rozkazu – instrukcja o organizacji pracy operacyjnej w powiatowych urzędach bezpieczeństwa publicznego. Głównym celem proponowanych zmian była próba zwiększenia kontroli operacyjnej nad mieszkańcami wsi. W tym celu zakładano powołanie „terenowych referentów gminnych” a w powiatach rolniczych zniesienie dotychczasowej struktury zakładającej funkcjonowanie wewnątrz PUBP sekcji i referatów. Za: Rozkaz Ministra Bezpieczeństwa Publicznego nr 010/52 z dn. 2 IV 1952 r. wraz z załącznikami.

¹² Powiatowe Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego – jeden z podstawowych szczebli organizacyjnych aparatu bezpieczeństwa państwa. Pozostałe to wojewódzkie, miejskie, gminne urzędy bezpieczeństwa publicznego oraz referaty ochrony i referaty wojskowe. PUBP formalnie przestały funkcjonować w wyniku reformy MBP z dn. 7 XII 1954 r. (Dz.U. 1954 nr 54 poz. 269). Faktycznie ich zadania od tego momentu realizowały powiatowe urzędy do spraw bezpieczeństwa publicznego (PUdsBP), podległe wojewódzkim urzędem do spraw bezpieczeństwa publicznego (WUdsBP), które stanowiły organy terenowe Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego (KdsBP). Zmiany administracyjne zachodzące w „aparacie represji” w tym okresie omówiono m.in. w: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. I: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 25–48.

gminie, na których są jakiegokolwiek materiały. Kwalifikują często jako wodzirejów tylko takich ludzi i tylko dlatego, że mają reakcyjną przeszłość, a nawet w pewnych wypadkach zaliczają do wodzirejów wszystkich bez wyjątku kulaków¹³ na danej gminie. Powodem to rozproszenie wysiłków na dużą liczbę opracowań, marnowanie czasu, a co najważniejsze, utracenie z oczu w tej masie podejrzanych, właściwych wodzirejów, organizatorów wrogiej działalności na wsi.

W tej sytuacji konspekt niniejszy opracowany na podstawie dotychczasowych doświadczeń, ma za zadanie, pokazując dobre i złe przykłady pracy operacyjnej, pomoc referentom terenowym w zrozumieniu zagadnienia wodzireja, ułatwić spostrzeganie popełnionych błędów, a więc przyczynić się do lepszego wykonania popełnionych błędów, a więc przyczynić się do lepszego wykonania zadań określonych Rozkazem Ministra nr 010/52¹⁴.

¹³ „Kulak” – pejoratywne określenie chłopów oraz ich rodzin, którzy zgodnie z ideologią marksistowsko-leninowską ze względu na posiadanie większych i bardziej dochodowych gospodarstw traktowani byli jako główny „wróg klasowy” władzy komunistycznej na wsi. Definicja pojęcia była płynna. Poza statusem materialnym ważnym czynnikiem klasyfikującym danego gospodarza do grupy kulaków, była także jego postawa prezentowana w stosunku np. do reform zmieniających polską wieś w tym okresie. Wielopłaszczyznowa walka z „kulactwem”, najintensywniej prowadzona była w Polsce do połowy lat pięćdziesiątych XX w.

¹⁴ Rozkaz Ministra Bezpieczeństwa Publicznego nr 010/52 z dn. 2 IV 1952 r. wraz z dwoma załącznikami: instrukcją o organizacji pracy operacyjnej w PUBP i instrukcją o pracy referenta na terenie gminy. Podpisany przez Stanisława Radkiewicza zapoczątkowywał procesy mające na celu zwiększenie kontroli aparatu bezpieczeństwa państwa nad sytuacją polityczno-społeczną na wsi. Szczegóły dotyczące reorganizacji prac w tym zakresie zawierały przywołane załączniki. Pierwszy z wymienionych, dotyczył proponowanych zmian w organizacji pracy powiatowych szczebli „bezpieki”. Drugi, zawierał m.in. charakterystykę przestępstw, które popełniano na wsi, a które miały być obecnie ścigane przez funkcjonariuszy przeorganizowanego PUBP. Wśród przestępstw wymieniano, przejawy wrogiej działalności wobec spółdzielni produkcyjnych, państwowych gospodarstw rolnych, państwowych ośrodków maszynowych, kontraktacji płodów rolnych, dostaw zboża i mięsa, szerzenie wrogiej wobec Państwa propagandy, słuchanie niedozwolonych stacji radiowych, organizację nielegalnych zebrań, przejawom terroru, dywersji i sabotażu. Za: Rozkaz Ministra Bezpieczeństwa Publicznego nr 010/52 z dn. 2 IV 1952 r. wraz z załącznikami.

I. Ustalanie wodzireja

Analiza pracy referentów terenowych (gminnych) wskazuje, że w bardzo wielu wypadkach nie rozumie się istoty zagadnienia wodzireja, kto to jest, na czym polega jego działalność, nie sprawdza się w odpowiedni sposób posiadanych materiałów w terenie, pochopnie podchodzi się do ustalania i przez to popełnia się wiele błędów i wypaczeń. Aby należycie ocenić poszczególne wypadki złego ustalania wodzireja i wskazać, jak należy właściwie pracować, w pierwszym rzędzie zajmiemy się w konspekcie określeniem wodzireja, wykazaniem jego istoty i działalności.

1. Określenie wodzireja

Na terenie wielu gmin a nawet gromad¹⁵ przy bliższym ich kontrwywiadowczym poznaniu stwierdzimy różnorodne fakty wrogiej działalności, jak podjudzanie ludzi przeciw władzy ludowej, wroga propagandę, sabotaż, terror, dywersję skierowaną przede wszystkim przeciwko spółdzielniom produkcyjnym oraz P[aństwowym] G[ospodarstwom] R[olnym], P[aństwowym] O[środkom] M[aszynowym], G[minnym] S[półdzielniom]. Dalsze formy wrogiej działalności to terroryzowanie aktywistów wiejskich, a więc morderstwa, pobicia, zastraszenia, opór poszczególnych chłopów w wykonywaniu zobowiązań wobec państwa, powstrzymanie się od kontraktacji, hamowanie wzrostu wydajności, gospodarstw indywidualnych, szerzenie wrogich plotek i oszczerstw przeciwko Rządowi i Partii itp.

Zdarza się czasem, że wspomniane wyżej pewne formy wrogiej działalności, stają się na terenie jakiejś wsi zjawiskiem masowym. Np. prawie cała wieś nie oddaje zboża, kartofli czy mleka, nie kontraktuje trzody, ani płodów rolnych, przeciwstawia się spółdzielczości itp. Jasnym jest, że tego rodzaju działalność nie powstaje samorzutnie, a jest wynikiem wytwarzania na danym terenie odpowiedniego nastroju, odpowiedniego urobienia opinii dużej liczby chłopów przez wroga klasowego. Są ludzie, którzy celowo różnymi metodami wpływają na wytworzenie tego rodzaju nastroju. Ludzi takich określam mianem „wodzirejów”.

Co cechuje takiego wodzireja? Wodzireja cechuje aktualna, bieżąca, wroga działalność polegająca na wykorzystywaniu swoich

¹⁵ Gromada – do 1954 r. jednostka pomocnicza gmin. Od 1954 r., zgodnie z brzmieniem art. 1 Ustawy z dn. 25 IX 1954 r. o reformie podziału administracyjnego wsi i powołaniu gromadzkich rad narodowych (Dz.U. 1954 nr 43 poz. 191) gromada stanowiła jednostkę podziału administracyjnego wsi.

wpływów i autorytetu na terenie wiejskim w celu przeciwdziałania chłopów polityce Rządu¹⁶ i Partii¹⁷.

Wpływy te sięgają często jeszcze okresu przedwojennego, wynikają z pozycji zajmowanej przez danego wodzireja na wsi. Ponadto autorytet swój zdobywają oni obecnie różnymi sposobami. Np. cieszy się z zasady autorytetem wśród dużej części ludności wiejskiej ksiądz, czy jakiś działacz klerykałny, ze względu na głęboko zakorzenione uczucia religijne, często wśród młodzieży ma wpływy syn kulaka, uzależniający ją od siebie posiadanymi pieniędzmi itp.

Zdobywanie obecnie przez wodzirejów wpływów na ludność lustruje następujący przykład:

„W powiecie »W¹⁸«, w gminie Struga ustalono na jednej z gromad wodzireja Czekańskiego Jana. Czekański jest kulakiem, posiada 50 ha ziemi. Przed wojną należał do O[bozu] Z[jednoczenia] N[arodowego]¹⁹, w okresie okupacji był wójtem. Po wyzwoleniu pozyskał sobie miejscową ludność tym, że w czasie dostaw zboża, oddał swoje za wielu rolników (naturalnie musieli to później u niego odrobić). Dzięki tej »dobroczyńności« i uzależnieniu od siebie wielu ludzi. Czekański zdobył wielkie wpływy w gromadzie”.

Określając oblicze polityczne wodzirejów trzeba stwierdzić, że najczęściej są to ludzie o reakcyjnej przeszłości politycznej, obcy klasowo. Niemniej spotyka się wodzirejów, których przeszłość nie budzi żadnych zastrzeżeń i o tym trzeba szczególnie pamiętać i zwracać uwagę przede wszystkim na obecną działalność danego człowieka, a nie tylko na jego przeszłość.

W roli wodzirejów spotykamy kulaków i ich zauszniaków, b[łytych] reakcyjnych działaczy w ruchu ludowym, a więc Witosowców, ROCH-owców²⁰, PSL-owców²¹, b[łytych] reakcyjnych działaczy endeckich²² i sanacyjnych²³ sprzed wojny i z okresu okupacji, jak

¹⁶ W okresie powstawania instrukcji funkcjonował (pierwszy) rząd Józefa Cyrankiewicza (1947–1952).

¹⁷ PZPR.

¹⁸ Prawdopodobnie pow. wałbrzyski. W latach 1975–1998 w granicach powiatu wałbrzyskiego leżała wspomniana dalej miejscowość Struga.

¹⁹ OZN (Ozon) – Obóz Zjednoczenia Narodowego – polska partia polityczna tworzona od 1936 r. przez środowiska piłsudczykowskie.

²⁰ „Roch” – podczas II wojny światowej kryptonim okupacyjny Stronnictwa Ludowego.

²¹ PSL – Polskie Stronnictwo Ludowe – partia polityczna powstała w okresie powojennym (22 VIII 1945 r.), kierowana przez Stanisława Mikołajczyka.

²² Endecja (ND) – Narodowa Demokracja – potoczne określenie ruchu politycznego, powstałego pod koniec XIX w.

²³ Sanacja (łac. *sanatio* – uzdrowienie) – potoczne określenie okresu w historii Polski (1926–1939), w którym polityką wewnętrzną oraz międzynarodową kreował

b[yłych] czł[onków] S[tronnictwa] N[arodowego], OZN, AK, NSZ²⁴, [Zrzeszenia] W[olność] i N[iezawistość]²⁵ itp.

Wodzirejami jest wielu ludzi związanych przed wojną z reżimem sanacyjnym jak np. b[yli] wójtowie, sekretarze gminni, policjanci granatowi, oficerowie itp.

Wodzirejami są z zasady reakcyjni księża parafialni, często działacze klerykalni czy sektanccy itp.

Działalność wodzirejów skierowana jest przede wszystkim przeciwko spółdzielczości produkcyjnej²⁶ obok tego spotykamy się z ich strony ze wszelkimi znanymi formami wrogiej działalności na każdym dostępnym w danych warunkach odcinku. Działają oni bezpośrednio, szerząc wrogą propagandę czy namawiając do niewykonywania obowiązków wobec państwa wpływają na ludność „radami”, inspiracją często nawet na pozór mało istotnymi powiedzeniami itp.

Najlepiej zobrazują oblicze polityczne wodzirejów i formy ich działalności przytoczone niżej przykłady:

1. „Salata Szczepan posiada 8 ha ziemi. Zajmuje się spekulacją mięsem i nabiałem. Na słuchanie radia schodzą się do niego gospodarze prawie z całej gromady. Wszystkie akcje na terenie gromady przebiegają opornie. Sam zboże zdał i obecnie wywiązuje się z dostaw mleka. Wiosną b[ieżącego] r[oku]²⁷ czytał chłopom artykuł o kontraktacji, odpowiednio go komentując, a mianowicie specjalnie akcentował ustęp o jej dobrowolności. Miało to ten skutek, że kontraktacja przeszła w gromadzie b[ardzo] opornie”.

Przykład wskazuje w jaki sposób oddziałuje na ludzi, a mianowicie, w tym przypadku robi on to przez odpowiednie komentowanie artykułów prasowych. Nie ulega wątpliwości, że opór gromady w akcjach państwowych jest wynikiem takiego właśnie oddziaływania. Fakt, że wodzirej sam wywiązuje się z nałożonych na niego obowiązków, świadczy o próbach maskowania uprawianej przez niego wrogiej działalności.

2. „Motyka Jan, kulak, posiada 45 ha ziemi. Po wyzwoleniu współpracował z bandą WiN. Gdy zaczęto organizować spółdzielnię produkcyjną namawiał chłopów,

Józef Piłsudski a po jego śmierci w 1935 r. jego polityczni spadkobiercy, tzw. środowisko piłsudczyków.

²⁴ NSZ – Narodowe Siły Zbrojne.

²⁵ WiN – Ruch Oporu bez Wojny i Dywersji „Wolność i Niezawistość”

²⁶ Spółdzielczość produkcyjna – pojęcie związane z prowadzoną w latach 1948–1956 kolektywizacją rolnictwa, polski odpowiednik radzieckich kołchozów. Zob. D. Jarosz, *Polacy a stalinizm 1948–1956*, Warszawa 1996, s. 12–16.

²⁷ 1952 r.

aby nie wstępowali. Był aresztowany i siedział 6 miesięcy. Po powstaniu spółdzielni produkcyjnej agitował gospodarzy indywidualnych, aby nie zgadzali się na wymianę gruntów. Obecnie nie obrabia całej ziemi a wydzierzawia ją za małą opłatą członkom spółdzielni odciągając ich w ten sposób od pracy”.

3. *Mikołajski Piotr, proboszcz parafii w „N”. Przed wojną był w czł[onkiem] SN, w czasie okupacji współpracował z AK, po wyzwoleniu utrzymywał kontakty z bandami. Szerzył z ambony wrogą propagandę. W rozmowach z ludźmi namawiał ich, aby sabotowali zarządzenia władz. Przed kilku miesiącami wzywał z ambony do bojkotowania spółdzielni produkcyjnej, co b[ardzo] mocno utrudniło jej organizację. W ub[iegłym] r[oku] nie odstawił zboża (ma 17 ha ziemi). Nie kontraktuje. Dotychczas mleko dostarczał do mleczarni, gdy wyszło zarządzenie o obowiązkowych dostawach, zaczął sprzedawać na wolnym rynku. W wyniku tego postępowania gmina nie wywiązuje się z dostaw mleka. (Zaplanowano realizację²⁸).*

4. *„Marucki Stanisław, b[yl]y] aktywny działacz PSL, kulak posiada 45 ha ziemi. Przed wojną był członkiem „Sokoła”²⁹ i SN. W czasie okupacji dobrze żył z Niemcami. Po wyzwoleniu był jednym z członków założycieli PSL na swoim terenie (członek Zarządu Powiatowego). Ma wielkie wpływy na gromadę. Ludzie przychodzą do niego po informacje polityczne, słuchają radia, radzą się go co robić w stosunku do akcji państwowych itp.*

Na jednym z zebrań kilku chłopów krytykowało go, że nie odstawił zboża. Po zebraniu straszył ich: »czekajcie przyjdziecie po konia czy siewnik, a ja nie dam«”.

Przykład obrazuje formy działania wodzireja. Obok udzielania rad i „wyjaśnień” uzależnia od siebie chłopów ekonomicznie.

5. *„Cholewa Władysław, b[yl]y] czł[onek] B[atalionów] Ch[łopskich]³⁰ posiada 12 ha ziemi. Zajmuje się spekulacją (zabija potajemnie trzodę chlewną i mięso sprzedaje po*

²⁸ Tzn. zaplanowano przeprowadzenie czynności operacyjnych zmierzających do ukarania podejrzanego o popełnienie przestępstwa, w tym przypadku niewywiązania się z obowiązkowych dostaw mleka.

²⁹ Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” – organizacja społeczna powstała w 1867 r., zajmująca się krzewieniem sportu oraz propagowaniem idei sportowej rywalizacji. Nieprzerwanie funkcjonowała do 1939 r. Próby reaktywacji „Sokoła” w 1945 r. zostały zablokowane przez władze komunistyczne.

³⁰ „BCh” – Bataliony Chłopskie.

paskarskich cenach). Po wyzwoleniu czł[onek] PSL (zięć jego był czł[onkiem] NSZ). Cholewa rozpowszechnia wrogą propagandę przeciwko spółdzielczości produkcyjnej. Pod jego wpływem wystąpiła ze spółdzielni obywatelką Malinowska Katarzyna, której po wystąpieniu specjalnie pomógł w obrabianiu ziemi a dalszych 8 czł[onków] złożyło deklarację o wystąpieniu. Cholewa namawiał członków spółdzielni, aby nie wychodzili do pracy. W wyniku tego w spółdzielni uzyskano b[ardzo] małą dniówkę (5 zł).

Z akcji skupu zboża nie wywiązał się. Oporny w płaceniu podatków. Trzody chlewnej nie kontraktuje, mleka nie odstawia i namawia do tego innych.

Zastrasza ludzi, żeby nie wstępowali do spółdzielni produkcyjnej, mówiąc: »jak się zmieni to tym, którzy wstąpili lby pourzynają«. Ta jego działalność powoduje to, że większość gromady jest pod jego wpływem. Chłopi nie kontraktują trzody chlewnej, nie płacą podatków, nie odstawiają mleka. Z planowanego skupu zboża gromada nie wywiązała się. O jego autorytecie wśród miejscowości ludności świadczy też fakt, że mimo różnych posunięć Partii, został wybrany ostatnio większością głosów na sołtysa”.

Przykład wskazuje na bezpośrednią działalność wodzireja, skierowaną przede wszystkim przeciwko spółdzielczości produkcyjnej. Występuje on jawnie, wrogo na zebraniach, straszy wstępujących do spółdzielni, spowodował bojkotowanie pracy przez część członków spółdzielni, co doprowadziło do b[ardzo] niskiej dniówki i może dyskredytować spółdzielczość produkcyjną w oczach chłopów indywidualnych. Stara się rozbić spółdzielnię produkcyjną. Namawia chłopów do sabotowania dostaw.

Charakterystycznym jest jego wielki wpływ na gromadę, co znalazło swój wyraz w wybraniu go na sołtysa.

6. „Staniewski Leon, działacz klerikalny, b[były] czł[onek] PSL, kułak posiadający 20 ha ziemi, 10 koni i 10 krów, zatrudnia siłę najemną. Obecnie jest członkiem Z[jednoczonego] S[tronnictwa] L[udowego]³¹, czł[onek] rady parafialnej. Utrzymuje ścisły kontakt z miejscowym klerem. Poprzednio łączyły go zażyłe stosunki z aresztowanym obecnie za wrogą propagandę proboszczem Barczykiem, któremu donosił o wszystkim, co mówiono na zebraniach ZSL.

³¹ ZSL – Zjednoczone Stronnictwo Ludowe

Był inicjatorem akcji zbierania podpisów na liście żądającej zwolnienia Barczyka. W gromadzie jest uważany za najmądrzejszego i »dobrego« człowieka.

W celu zdobycia sobie większego autorytetu i wpływów, pozornie jest bardzo usłużny. Np. wiedząc o tym, że do udzielenia pomocy sąsiedzkiej w razie oporu zostanie zmuszony, sam ją proponuje, b[ardzo] chętnie udziela swego mieszkania na wszystkie odbywające się zebrania gromadzkie, lecz sam na nie nie uczęszcza. Ostatnio był obecny na zebraniu gromadzkim w sprawie dostaw mleka. Wystąpił celowo w roli »obrońcy« interesów chłopów małych i średniorolnych, mówiąc: »ja to odstawić mogę b[ardzo] lekko, bo mam wystarczającą ilość krów, lecz inni nie mogą bo nie mają krów, (tu wymienił po nazwisku większość gospodarzy). W wyniku tego gromada b[ardzo] słabo wywiązuje się z dostaw mleka».

Charakterystyczny przykład wykorzystywania uczuć religijnych chłopów. Wodzirej, zausznik księdza – reakcjonisty wykorzystuje swoje wpływy na ludność w celu odciągania ich od wykonywania obowiązków wobec państwa. Działalność swoją uprawia pod maską »dobroczynności«.

7. *»Sosna Hipolit w czasie okupacji kpt. BCh, współpracował z AK i NSZ. Przed wojną współpracował z policją granatową. Po wyzwoleniu czł[onek] PSL, organizator PSL na terenie powiatu. Posiada w gromadzie poważny autorytet, uchodzi za najmądrzejszego. W wyniku zaufania ludności jest do chwili obecnej czł[onkiem] ZSL, prezesem Z[jednoczenia] S[półdzielni] Ch[łopskich] i czł[onkiem] Rady Gminnej. Do wszystkich zarządów był wybierany jednogłośnie. Posiada 15 ha ziemi, 4 krowy i 2 konie. Trudni się spekulacją i słucha radia zagranicznego w ścisłym gronie dobranych kolegów. Oporny w akcjach skupu płodów rolnych i innych. Gromada również ze swoich obowiązków wobec państwa nie wywiązuje się. Po radę do niego w każdej sprawie przychodzi większość gromady (np. w sprawie wydawanych przez Rząd ustaw, dekretów dot[yczących] wsi itp.). W rozmowach z ludźmi stosuje chytrą politykę a mianowicie: rozmawiając z czł[onkami] P[olskiej] Z[jednoczonej] P[artii] R[obotniczej] czy innymi ludźmi pozytywnie ustosunkowanymi, chwali posunięcia Rządu, a z chłopami wahającymi się daje dwuznaczne odpowiedzi, względnie z uśmiechem machnie ręką itp. Ostatnio w związku z akcją siewną odbywał się zjazd chłopów w »Sz«. Sosna poprzez namowę spowodował, że*

chłopi z tej gromady nie wyjechali na zjazd. Sosna stara się nakłaniać sołtysa swej gromady, sugerując [mu]^b, że winien iść z gromadą a nie robić jak każe G[minna] R[ada] N[arodowa].”

Jak wynika z powyższych przykładów, wśród wodzirejów spotykamy różnych ludzi i różnorodne są formy ich wrogiej działalności. Trzeba przy tym zwrócić jeszcze raz uwagę, że określenie wodzireja opiera się na jego obecnej działalności, bo jak wskazują przykłady, ludzie o przeszłości, która nie budzi żadnych zastrzeżeń, też mogą być wodzirejami.

Równocześnie podane przykłady ułatwią zrozumienie popełnianych błędów na odcinku ustalania wodzireja. Najbardziej charakterystyczne z tych popełnianych w terenie błędów omówimy w dalszej części konspektu.

2. Wypaczenia na odcinku ustalania wodzireja

Wypaczenia na omawianym odcinku wynikają przede wszystkim na skutek niezrozumienia przez wielu referentów terenowych zagadnienia wodzireja. Jednocześnie mają one swe źródła i w tym, że nie sprawdzano i nie pogłębiano w sposób dostateczny posiadanych materiałów. Są też i poszczególne wypadki, że referenci podeszli z lekceważeniem do tego tak poważnego zadania.

Założono wiele błędnych opracowań, opierając się tylko na materiałach znajdujących się w Urzędzie³². Ustalano więc wodzirejów „zza biurka”, nie konfrontując posiadanych często starych materiałów z danymi z terenu, mówiącymi o obecnym zachowaniu się danego człowieka.

Np. „W PUBP »W« referent terenowy na podstawie posiadanych materiałów ustalił jako wodzireja na jednej z gromad średniorolnego chłopca Lisowskiego Jana. Referent oparł się na materiałach z 1950 r., które mówiły o tym, że Lisowski na jednym z zebrań gromadzkich wypowiedział się przeciwko dostawom zboża i kartofli.

Wystąpienie jego znalazło posłuch w gromadzie, a mianowicie pozostali chłopcy zachęceni jego wypowiedziami zajęli stanowisko przeciwne dostawom. Referent uznał ten materiał za wystarczający dla określenia Lisowskiego wodzirejem, założył na niego teczkę opracowania, sporządził plan przedsięwzięć, a nawet wytypował kandydata na werbunek. Tymczasem, w toku dalszej pracy okazało się, że postępowanie to było całkowicie niestuszne. Jak stwierdzono w terenie, fakt, o którym była mowa w materiałach, istotnie

^b W oryginale: go.

³² Poszczególne jednostki tworzące aparat bezpieczeństwa na czele którego stał Minister Bezpieczeństwa Publicznego.

miał miejsce, ale nie wynikał z wrogości Lisowskiego, ale z jego nieświadomości politycznej. Lisowski od tamtego czasu zrozumiał wiele spraw, jest obecnie aktywistą w gromadzie, wywiązuje się ze wszystkich obowiązków i namawia do tego innych gospodarzy”.

Z przykładu powyższego wynika, że referent słusznie zainteresował się posiadaniem materiałem, mógł bowiem przypuszczać, że Lisowski może być wodzirejem, jednak błędem było zakładanie opracowania tylko na podstawie jednej wypowiedzi i bez sprawdzenia na terenie gminy jak Lisowski postępuje obecnie. Trzeba pamiętać, że na podstawie jednorazowego wystąpienia bez znajomości sylwetki politycznej, roli w gromadzie itp. Nie wolno było kwalifikować Lisowskiego jako wodzireja, bo mógł być wodzirejem ktoś inny i tylko podjudził go do tego wystąpienia. Trzeba więc dokładnie analizować daną wypowiedź, aby narzekania, utyskiwania czy biadolenia poszczególnych ludzi nie zaliczać automatycznie do czynów wrogich. Takie postępowanie może spowodować zagubienie się w masie tego rodzaju materiałów, które szczególnie na odcinku wiejskim są bardzo liczne.

Jak duże znaczenie ma sprawdzenie posiadanych materiałów w terenie, jakie to może wnieść nowe, istotne, dotychczas nieznanne fakty, ilustruje następujący przykład:

„Referent PUBP »O«³³ ustalił na podstawie posiadanych materiałów wodzireja Filońskiego Jana, zamieszkałego w gminie Popielów³⁴. Z materiałów wynikało, że Filoński, weterynarz, posiadający 6 ha ziemi, przed wojną był podoficerem zawodowym K[orpusu] O[chrony] P[o]granicza]. Rozpowszechnia propagandę, aby nie wstępować do spółdzielni produkcyjnej. W czasie rozmów z aktywistami partyjnymi na terenie gm. Popielów referent uzyskał potwierdzenie posiadanych materiałów i nowe fakty, a mianowicie: Filoński cieszy się wśród miejscowej ludności dużym autorytetem i posiada na nią wpływ. Służy wszelkimi radami, pisze bezpłatnie podania itp. Są fakty, że jeżeli są tylko jakieś akcje państwowe i Filoński nie bierze w nich udziału, to miejscowi chłopcy idą w jego ślady. Np. podczas akcji zbierania podpisów pod Apelem Sztokholmskim³⁵ trzykrotnie odmawiał podpisu, zgodził się dopiero za czwarty ra-

³³ Prawdopodobnie PUBP w Opolu.

³⁴ Popielów – obecnie wieś leżąca na terenie pow. opolskiego w woj. opolskim, siedziba władz gminnych.

³⁵ Apel Sztokholmski (znany również jako Apel Pokoju) – orędzie wzywające do zaprzestania produkcji broni jądrowej. Od kwietnia 1950 r. prowadzono zbieranie podpisów pod treścią apelu. W Polsce akcję tę koordynowali, przynajmniej formalnie, członkowie Polskiego Komitetu Obrońców Pokoju, któremu podlegały Wojewódzkie Komitety Obrońców Pokoju (na terenie województw tworzone także obwodowe KOP). Np. na czele WKOP w Kielcach stał członek Stronnictwa Demokratycznego, prokurator w Sądzie Apelacyjnym – Rudolf Szura.

zem, a za nim podpisała się cała gromada. Na jednym z zebrań wystąpił, że nie będzie kontraktować, bo z tego nie ma żadnej korzyści, a za nim wszyscy chłopci w gromadzie również nie przystąpili do kontraktacji”.

Masowym zjawiskiem w poszczególnych PUBP było typowanie na wodzirejów ludzi tylko na podstawie ich reakcyjnej przeszłości politycznej.

Np. „W PUBP »G« referent terenowy ustalił jako wodzireja Zajączkowskiego Mariana. Zajączkowski jest sanacyjnym pułkownikiem. Osiedlił się po powstaniu warszawskim na wsi, w gospodarstwie żony (ur. w 1889 r. poważnie chory na gruźlicę).

Utrzymuje się z działki koło domu i z pracy żony, która zatrudniona jest w PGR. Jeden z braci znajdujący się w Holandii przysłał mu lekarstwa.

Zajączkowski żadnej wrogiej działalności nie przejawia”.

Przykład powyższy jest bardzo charakterystyczny. Mamy do czynienia z człowiekiem, jakich mało spotyka się na wsi i który ze względu na swoją przeszłość może bardzo łatwo uzyskać wpływ na miejscową ludność. Niemniej należało w tym wypadku stosować starą zasadę pracy operacyjnej, a mianowicie obserwację agencyjną, a nie kwalifikować jako wodzireja, kiedy brak do tego jakichkolwiek podstaw. Zajączkowski to człowiek stary, poważnie chory na gruźlicę i jak wynika z materiałów, nie przejawia żadnej wrogiej działalności.

Jeszcze bardziej dosadnym przykładem ilustrującym powyższe zagadnienie, może być następujący fakt, jaki miał miejsce w PUBP „R”.

„Referent terenowy ustalił na terenie jednej z gmin sześciu wodzirejów. Na żadnego z nich nie było materiałów o ich obecnej wrogiej działalności a jedynie fakty przynależności do AK i po wyzwoleniu do PSL”.

Typowano też bezkrytycznie na wodzirejów ludzi, na których w Urzędzie znajdowały się jakiegokolwiek materiały. Nie brano przy tym wcale pod uwagę, co dany człowiek robi obecnie oraz czy jego ewentualna działalność ma jakiegokolwiek wpływ na ludność.

Np. „W PUBP »G« referent terenowy³⁶ ustalił jako wodzireja Domagałę Stanisława, rolnika posiadającego 4 ha ziemi z reformy

³⁶ Referent terenowy – funkcjonariusz MBP, stanowisko wprowadzone w ramach reorganizacji aparatu bezpieczeństwa w myśl rozkazu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego nr 010/52 z 2 IV 1952 r. wraz z załącznikami. Do jego obowiązków należało: „zwalczanie wrogiej działalności, skierowanej przeciwko polityce Partii i Rządu na wsi, a więc przeciwko spółdzielniom produkcyjnym, PGR-om, POM-om, kontraktacji, dostawo mięsa, zboża i wszelkiej innej działalności, uprawianej w różnych formach”, za: Załącznik do rozkazu Ministra Bezpieczeństwa Publicznego nr 010/52 z dn. 2 IV 1952 r. □ Instrukcja o pracy referenta na terenie gminy.

rolnej. Podstawą do zakwalifikowania był fakt, że Domagała w 1950 r. nie wywiązał się całkowicie z dostaw zboża i że w 1950 r. w czasie święta ludowego w obecności informatora wyraził się do swego syna: »te referaty wygłaszają ostatni raz, bo w tym roku wszystko się zmieni«. W teczce znajduje się raport z wywiadu przeprowadzony na Domagałę. Wynika z niego, że Domagała jest synem małorolnego chłopca, przed wojną pracował w kopalni węgla, skąd został zwolniony za udział w strajku».

Równocześnie, jak to zresztą wynika i z powyższego przykładu wielu referentów terenowych nie potrafi odróżnić wypowiedzi wrogich od narzekania, utyskiwań, powtarzania zasłyszanych plotek, wynikających z nieświadomości politycznej wielu chłopów.

Jeszcze wyraźniej ten brak występuje w poniższym przykładzie:

„W PUBP »G« ustalono jako wodzireja Stopę Mariana, posiadającego 8 ha ziemi. Stopa posiada dużą rodzinę (ośmioro dzieci), politycznie nieuświadomieni. Za podstawę przyjęto materiał, który mówi, że Stopa był karany administracyjnie za niedostarczenie na czas zboża i że na zebraniu gromadzkim w 1951 r. wypowiedział się przeciwko wyznaczonej mu dostawie, mówiąc, że jak odda to nie będzie miał czym karmić świń».

Wreszcie zdarzały się skandaliczne wypadki lekceważącego podejścia do ustalania wodzireja. Wyrażało się to w określaniu jako wodzireja nałogowych pijaków, czy zupełnie ograniczonych analfabetów. Jasnym jest, że ludzie tacy nie mogą mieć żadnego autorytetu i postępowanie ich nie może mieć wpływu na chłopów, wśród których przebywają.

Np. „W PUBP »N« referent terenowy wytypował jako wodzireja Gąsiorowskiego Stanisława, usuniętego ze spółdzielni za stosunki kumoterskie. Notowane są obecnie wrogie wypowiedzi. Gąsiorowski jest nałogowym pijakiem, ma złą opinię wśród mieszkańców».

Np. „PUBP »G« ustalono jako wodzireja Maniewską Kazimierę, posiadającą około 6 ha ziemi, która otrzymała z reformy rolnej. Maniewska była na wycieczce w Związku Radzieckim. Po powrocie mówiła, że pokazywano im tylko wzorowe kotchozy, a do złych wcale ich nie dopuszczano. Jest członkiem spółdzielni produkcyjnej, która jednak faktycznie nie istnieje (5 członków 28 ha ziemi, którą jednak uprawiają dalej indywidualnie). Maniewska (analfabeta) twierdzi, że spółdzielnia dopiero zacznie pracować, kiedy jej mąż zostanie przewodniczącym, a ona buchalterem. Na wsi gdzie mieszka uważano ją za ograniczoną, nie zupełnie normalną».

Jakie wnioski należy wyciągnąć z błędów popełnionych przez wielu referentów terenowych na odcinku ustalania wodzirejów. Przede wszystkim referent terenowy musi dobrze rozumieć, kto to jest wodzirej i jak on działa.

Posiadane materiały, powinien sprawdzać i pogłębiać w terenie pod kątem ustalenia wpływu danego człowieka na gromadę i autorytetu jakim się tam cieszy.

Przy tym trzeba pamiętać, że decydującym momentem jest jego wroga obecna działalność i pod tym kątem należy go opracować, a nie wyłącznie ustalać przeszłość polityczną.

Szukając wodzirejów referent terenowy ma obowiązek systematycznego analizowania sytuacji na poszczególnych gromadach, przejawów wrogiej działalności, jakie mają tam miejsce i skonfrontowanie tych materiałów z danymi, jakie ma o ludziach podejrzanych, o wpływanie na chłopów, celem przeciwstawienia ich polityce Partii i Rządu na wsi. Niewłaściwe ustalanie wodzirejów powoduje zakładanie dużej ilości opracowań, przy prowadzeniu których traci się niepotrzebnie czas i co ważniejsze zatracą się prawdziwych wodzirejów.

Opracowanie wodzireja

1. Plan opracowania

Na każdego wytypowanego wodzireja zakłada się specjalne opracowanie. Celem takiego opracowania jest możliwie jak najszybsze przecięcie wrogiej działalności danego wodzireja, a można to wykonać po zebraniu odpowiednich materiałów i udokumentowaniu ich tak, aby można było na tej podstawie zdecydować o dalszych przedsięwzięciach.

Zasadniczą i pierwszą czynnością jest sporządzenie planu opracowania. Plan winien przede wszystkim zawierać perspektywy danego opracowania, a więc wskazywać możliwie dokładnie w jakim kierunku mają iść przedsięwzięcia operacyjne. Znaczący to, że w planie należy wskazać, jaki cel chcemy osiągnąć, czy nastawiamy się na szybkie potwierdzenie i udokumentowanie posiadanych już materiałów dla uzyskania możliwości przecięcia wrogiej działalności figuranta³⁷, czy chcemy poprzez niego wyjść na innych stojących za nim ludzi itp.

Naturalnie, że perspektywy opracowania określone w planie mogą w trakcie jego realizacji ulegać zmianom w zależności od nowych momentów jakie ewentualnie ujawnimy.

Zaplanowane przedsięwzięcia muszą być konkretne, określone terminami, muszą zawierać sposoby ich zrealizowania. Np. planu-

³⁷ Figurant – osoba wobec której prowadzone były działania operacyjne (np. inwigilacja, obserwacja) przez funkcjonariuszy UB/SB, za: F. Musiał, *Podręcznik bezpieki...*, s. 339.

jąc ustalenie zaufanych ludzi danego wodzireja, należy podać w jaki sposób zostanie to wykonane i w jakim terminie, a więc od kogo chcemy uzyskać informacje i kiedy.

Tylko tak opracowany plan przedsięwzięć operacyjnych może spełnić swoją rolę, a mianowicie mobilizować do aktywnej pracy, umożliwić kontrolę zwierzchnikowi operacyjnemu.

W praktyce wielu referentów terenowych nie docenia znaczenia planu opracowania, traktując jego sporządzenie jako czynność formalną i zrozumiałe jest, że na skutek tego plany ich są ogólnikowe bez terminów wykonania i zamiast mobilizować do pracy, stają się jeszcze jednym arkuszem papieru w teczce opracowania.

Np. „Teczka opracowania wodzireja Romanowskiego Jana zawiera materiały, które mówią, że:

Romanowski do 1946 r. zamieszkiwał w woj. rzeszowskim, a następnie osiedlił się na ziemiach zachodnich. Posiada 12 ha ziemi, bezpartyjny. Rozpowszechnia wrogą propagandę o mającej nastąpić wkrótce wojnie. Rozsiewa plotki a mianowicie, że obecne trudności na odcinku żywnościowym spowodowane są naszymi przygotowaniem wojennymi, że amerykańskie samoloty codziennie latają nad Polską i prowadzą wywiad wojskowy itp.

Dalej agentura podaje, że Romanowski cieszy się autorytetem na wsi, która nie wywiązuje się z zobowiązań wobec państwa.

Wielu chłopów przychodzi do Romanowskiego, który wyjaśnia im sens zarządzeń i uchwał władz.

W związku z tym materiałem zaplanowano następujące przedsięwzięcia:

- 1) jakim cieszy się zaufaniem i jaki posiada autorytet wśród miejscowych gospodarzy,
- 2) jak wywiązuje się z akcji prowadzonych przez Partię i Rząd oraz czy oddziałowuje na drugich,
- 3) ustalić kontakty i ich charakter,
- 4) przeprowadzić dokładny wywiad w poprzednim miejscu zamieszkania i miejscowy,
- 5) poprzez agenturę ustalić skąd czerpie te wiadomości, które rozpowszechnia oraz ustalić świadków, którzy to mogą potwierdzić”.

Zasadnicza myśl przytoczonego planu jest słuszna, gdyż pracownik operacyjny zmierza obok skontrolowania przeszłości figuranta do dokładnego ustalenia jego oblicza politycznego, stosunku do akcji państwowych, zaufania wśród ludności oraz skutków jego wrogiej działalności.

Niemniej jednak plan jest jednak zbyt ogólnikowy i nie zawiera punktu, który by określał dokąd w danym opracowaniu zmierzamy. Nie wskazano w jaki sposób poszczególne punkty zostaną wy-

konane, jacy informatorzy będą użyci do opracowania i jakie oni mają możliwości. Wreszcie plan ten nie mobilizuje pracownika do aktywnej pracy, gdyż nie wskazuje terminów, w jakich poszczególne przedsięwzięcia mają być wykonane.

Przy sporządzaniu planów pracy daje się jeszcze zaobserwowaćciążenie poszczególnych referentów terenowych do stylu dawnych referatów. Przejawia się to w tym, że nastawiają się oni na opracowanie poszczególnych wodzirejów z punktu widzenia środowiska, z jakiego się wywodzą, a więc ustalenie wyłącznie ich przeszłości politycznej.

Np. „opracowanie wodzireja Gałęzowskiego Stefana, właściciela 5 ha ziemi w tym 2 ha sadu, b[yłego] aktywnego członka PSL w okresie okupacji [w] BCh, zawiera wybitnie jednostronny plan. Referent terenowy nastawił się wyłącznie (drobiazgowo zaplanowane) na ustalenie działalności Gałęzowskiego w BCh i PSL. Nie zaplanował ani jednego przedsięwzięcia, które by dawało możliwości uzyskania materiałów o obecnej działalności figuranta jako wodzireja”.

Np. opracowanie wodzireja Kornackiego Józefa, b[yłego] działacza PSL-owskiego, kułaka, zawiera następujące materiały: Kornacki występuje przeciwko spółdzielniom produkcyjnym. Na zebraniach gromadzkich występuje przeciwko wykonywaniu obowiązków wobec państwa wypowiadając się w imieniu całej gromady, np.: „nie mamy, my nie możemy” itp. Cieszy się w gromadzie dużym autorytetem. Duża część chłopów pod jego wpływem nie wywiązuje się z dostaw.

W związku z powyższym materiałem referent zaplanował następujące przedsięwzięcie:

- 1) ustalić jaki był stosunek Kornackiego do sanacji i do jakich należał partii politycznych,
- 2) ustalić do jakich partii należał w czasie okupacji,
- 3) ustalić jego rolę i aktywność przy organizowaniu PSL i ilu ludzi wciągnął,
- 4) ustalić kontakty Korneckiego z b[ylłymi] cz[łonkami] PSL w swojej gromadzie i okolicy
- 5) ustalić oblicze polityczne kontaktów (po ustaleniu ich) i ich działalności”.

Przykłady powyższe, a szczególnie przykład drugi wyraźnie wskazują na poważny błąd w planach opracowania. Polega on na nastawianiu się wyłącznie na ustalenie przeszłości wodzireja, a nie jego obecnej działalności.

2. Wykorzystanie posiadanej agentury

Referent terenowy rozpoczynając pracę w gminie prawie w każdym wypadku otrzymał na kontakt pewną ilość informatorów. Informatorzy ci werbowani do opracowania określonych środowisk – opracowań obiektowych powinni być teraz wykorzystani do nowych zadań, a przede wszystkim do opracowania wodzirejów. Naturalnie nie każdego informatora da się w ten sposób wykorzystać, bo nie jeden z nich nie zna nawet wytypowanego przez nas wodzireja, jednak w związku ze specyfiką agentury wiejskiej można dużo na tym odcinku osiągnąć. Trzeba bowiem pamiętać, że ludzie na wsi znają się między sobą i to nie tylko w jednej gromadzie ale i w sąsiednich, że istnieje cały szereg możliwości nawiązywania między nimi kontaktów, jak np. pod pozorem kupna, sprzedaży, wypożyczenia konia czy sprzętu rolniczego itp. Te szerokie możliwości informatora na wsi powinny być przez referenta terenowego całkowicie wykorzystane przede wszystkim do opracowania wodzirejów. Przy głębszym analizowaniu możliwości dotarcia poszczególnych informatorów do ustalonych na danym terenie wodzirejów okazuje się, że duża część posiadanych informatorów może być w tym celu wykorzystana. W praktyce większość informatorów jest w ten sposób wykorzystana, zdarzają się jednak wypadki, że poszczególni referenci terenowi traktują tę sprawę powierzchownie, nie analizują dokładnie możliwości informatorów i przez to nie włączają ich do czynnego opracowania wodzirejów.

Np. „W PUBP »M³⁸ referent terenowy prowadzi opracowanie wodzireja zamieszkałego w gromadzie Kozłów. W tej samej wsi mieszka 5-ciu informatorów i żaden z nich nie otrzymuje zadań mających na celu opracowanie tego wodzireja. Referent tłumaczy to tym, że wodzirej jest kulakiem, a informatorzy to biedacy i nie mają przez to do niego żadnych możliwości dotarcia”.

Tego rodzaju rozumowanie należy uznać za błędne. Informatorzy ci mieszkając w jednej miejscowości z wodzirejem, mogą dawać szereg cennych informacji, ułatwiając dalsze prowadzenie opracowania.

Mogą mówić o jego zachowaniu się, wypowiedziach, stosunku do akcji państwowych, kontaktach, wpływach jakie ma na gromadę itp. Trzeba pamiętać, że działalność wodzireja mniej czy więcej ale zawsze jest widoczna i umiejętnie pouczana agentura może nam o tym sygnalizować. Z drugiej strony nie należy przesadzać i uważać, że już posiadana sieć wystarczy do wykonania zadań, bo to byłoby jeszcze większym błędem. Dla uzyskania najciekawszych wiadomości potrzebny jest informator w bezpośrednim oto-

³⁸ Prawdopodobnie PUBP w Miechowie.

czeniu wodzireja i dotychczas posiadana sieć powinna nam ułatwić zdobycie takiego współpracownika.

3. Wykorzystanie wyeliminowanej agentury

Równocześnie z wykorzystaniem posiadanej agentury do prowadzonych prac wodzirejów, referent terenowy winien zwrócić uwagę na wyeliminowanych informatorów, którzy w dalszym ciągu mieszkają na danym terenie. W wielu wypadkach dotychczas eliminowano informatorów, którzy mogą obecnie z powodzeniem wykonywać zadania wynikające z Rozkazu 010/52. Nie dotyczy to całej wyeliminowanej sieci, ale tej części, którą wyłączono ze względu na tzw. brak możliwości współpracy.

Np. informatorzy, którzy sygnalizowali o ruchach bandy³⁹, po jej całkowitej likwidacji byli z zasady eliminowani i wielu z nich można obecnie podjąć na kontakt i dalej wykorzystywać. Trzeba w każdym takim wypadku przeanalizować teczkę personalną i roboczą takiego informatora, sprawdzić jakie były powody decyzji o eliminacji, czy nie został on w międzyczasie zdekonspirowany, nawiązać z nim kontakt i w ten sposób zorientować się w możliwościach jego dalszego wykorzystania.

Naturalnie trudno byłoby analizować całą dotychczas wyeliminowaną sieć i wybierać informatorów dla nawiązania współpracy. Dlatego też praktycznie należy wynotować sobie pseudonimy informatorów, którzy dawali materiały, na podstawie których, określiliśmy poszczególnych wodzirejów. W ten sposób referent terenowy zajmie się przeanalizowaniem możliwości wykorzystania pewnej części wyeliminowanej agentury, a co najważniejsze, pozwoli mu to nawiązać kontakty z agenturą, mającą dostęp do opracowywanych wodzirejów:

Np. „w teście opracowania jednego z wodzirejów, najwięcej materiałów dotyczy roku 1949 i prawie wszystkie pochodzą od jednego informatora. Z materiałów wynika, że informator żyje w bardzo dobrych stosunkach z figurantem. Referent terenowy odszukał teczkę personalną i roboczą tego informatora i po ich przeanalizowaniu stwierdził, że pracował on chętnie, dawał dużo ciekawych materiałów, że został wyeliminowany na skutek złej pracy pracownika operacyjnego (rok czasu bez kontaktu). Referent terenowy nawiązał z informatorem kontakt i uzyskał od niego szereg materiałów dotyczących obecnej działalności opracowywanego wodzireja”.

³⁹ „Bandy” – resortowe (MBP) określenie członków oraz dowódców rozmaitych struktur niepodległościowych działających w II konspiracji antykomunistycznej.

4. Wykorzystanie kontaktów poufnych i osób zaufanych

Równocześnie z wykorzystaniem posiadanej sieci referent terenowy winien szeroko wykorzystać informacje, jakich mogą mu udzielić uczciwi ludzie, patrioci mieszkający na danej gminie. Ludzie ci znają wiele mogących nas zainteresować spraw, mogą często wskazać na dotychczas nieznanymi wodzirejów, mogą udzielić informacji, pomagających w prowadzeniu naszych opracowań. Jeżeli np. na jakiejś gromadzie mamy ustalonego wodzireja, a nie mamy agentury, to wtedy nawiązanie kontaktów z miejscowymi członkami Partii i uczciwymi bezpartyjnymi ludźmi umożliwi nam bliższe rozpoznanie go, a co za tym idzie, ułatwi opracowanie. Nawet wytypowanie agentury pod wodzireja wymaga posiadania wielu danych, a przede wszystkim jego kontaktów, a takie informacje można uzyskać od ludzi, o których była wyżej mowa. Część tych ludzi w zależności od korzyści operacyjnych, możemy wykorzystywać systematycznie, w charakterze kontaktów poufnych. Jeżeli kontakt poufny pracuje dobrze, ma dotarcie do figuranta, prawidłowo nas informuje itp. – nie należy zważać na formę: informator czy agent, kontakt poufny czy nasz sympatyk, trzeba z nim pracować, wychowywać go i niekoniecznie przewerbowywać formalnie – najważniejsze to treść pracy.

Równocześnie można dla zaoszczędzenia czasu uzyskiwać interesujące nas dane od osób będących na kontakcie M[ilicji O]bywatelskiej].

Naturalnie, że praca z kontaktami poufnymi mimo korzyści operacyjnych, jakie nam daje, nie może w żadnym wypadku zastąpić pracy z siecią agencyjną. Dlatego też pracując z kontaktami poufnymi, należy stale pamiętać, że mają one nam ułatwić zdobycie nowej, cennej agentury i udzielić informacji, które nie wymagają posiadania informatora, a w znacznym stopniu ułatwić opracowanie wodzirejów.

5. Werbunek nowej agentury

Podane w poprzednich rozdziałach możliwości wykorzystania posiadanej i wyeliminowanej agentury oraz kontaktów poufnych nie wyczerpują wszystkich środków koniecznych dla prowadzenia opracowań wodzirejów – zasadniczym i nieodzownym jest werbunek nowej agentury, która werbowana bezpośrednio do tego celu może spełnić stawiane przed nią zadania.

Powiedziano już poprzednio, że agentura na wsi ma szerokie możliwości pracy, że w związku z tym duża część posiadanej agen-

tury może być użyta do opracowania wodzirejów. Wynika to stąd, że informator ma możliwość utrzymywania kontaktów prawie z każdym wskazanym przez nas człowiekiem czy to na gromadzie, w której mieszka, czy na sąsiedniej. Utrzymywanie kontaktów jednak może mieć różny charakter, w każdym wypadku pozwoli to informatorowi sygnalizować o przejawach wrogiej działalności danego wodzireja, ale często pewne wiadomości będą dla niego niedostępne:

Np. „informator donosi, że u wodzireja Cichego Piotra schodzi się systematycznie kilka osób na słuchanie audycji radia państw imperialistycznych. Informator zauważył to, gdyż jest sąsiadem Cichonia⁴⁰. Odpowiednio pouczony uzyskał nazwiska tych ludzi, jednak treści rozmów, jakie między sobą prowadzą dać nam nie może”.

W taki wypadku koniecznym staje się zdobycie informatora w grupie osób schodzących się u Cichego.

Typowanie informatora i praca z nim przy opracowaniu wodzireja opiera się na ogólnie znanych zasadach pracy operacyjnej i dlatego szerzej tego zagadnienia konspekt nie omawia.

Podkreśla się tylko, konieczność takiego precyzowania zadań, wraz ze sposobem ich wykonania, które by w pierwszym rzędzie uwzględniały ustalenie stosunku danego wodzireja do przebiegających aktualnie na wsi różnych akcji Partii i Rządu. Równocześnie dążyć należy do uzyskania wyjść na ludzi stojących poza wodzirejem, kierujących jego działalnością, aby w ten sposób ujawnić organizacje podziemne istniejące niewątpliwie na terenie wiejskim.

6. Zakończenie opracowania

Opracowanie wodzireja winno szybko potwierdzić posiadane o jego działalności materiały i dać możliwość zorientowania się, czy działa on sam, czy też jest kierowany przez nieznanych nam ludzi. Uzyskanie tego rodzaju danych pozwala zakończyć opracowanie.

W zależności od charakteru sprawy decydujemy natychmiastową realizację, ewentualnie zakładamy opracowanie ewidencyjne na nowo ujawnionych ludzi. Naturalnie w tym drugim wypadku wodzirej stanie się jednym z figurantów.

Sama realizacja może mieć różny charakter. Najczęściej staramy się wykorzystać zebrane materiały dla aresztowania wodzireja i wytoczenia mu sprawy sądowej. Naturalnie trzeba w tego rodzaju wypadkach dokładnie analizować cel takiego postępowania, aby kara jaka aresztowanemu grozi odniosła pożądany skutek.

⁴⁰ Powinno być: Cichego.

Np. „W PUBP »M« aresztowano wodzireja Kolasę Stefana. Kolasa to przedwojenny członek SN, kułak, posiada 47 ha ziemi. Nie wywiązuje się z obowiązków wobec państwa, oddziałuje w tym kierunku na chłopów. Straszy swojego służącego, aby nie wstępował do spółdzielni produkcyjnej. Kolasa uważany jest na wsi za najmądrzejszego, chłopci radzą się go we wszystkich sprawach i idąc za jego przykładem też nie wywiązują się z obowiązków wobec państwa. Kolasa za opór w akcji skupu zboża został skazany na 3 miesiące więzienia. Odniosło to taki skutek, że chłopci mówią: »jeżeli Kolasa taki bogacz dostał tylko 3 miesiące, to nam nic nie zrobią«”.

Równocześnie należy w każdym przypadku aresztowania wodzireja spowodować moralno-polityczne skompromitowanie go wobec tych, których inspirował i którym przewodził.

Nie wolno dopuścić aby aresztowanie wodzireja wywołało na wsi współczucie dla niego lub było tylko mechanicznym wycofaniem jednego z wrogów w gromadzie.

Szef PUBP informuje w takich wypadkach Sekretarza Komitetu Powiatowego Partii⁴¹, który spowoduje odpowiednią akcję polityczną. Np. na specjalnie zwołanym zebraniu gromadzkim Partia przedstawia właściwe oblicze wodzireja i cele do których dążył. Wykazuje chłopom, że był to kułak i oszust, wróg Polski Ludowej, działający na korzyść wrogów i szkodę ludu pracującego. Demaskuje go jako zausznika kułaków, obszarników, sanacji itp. Zebrani chłopci wskażą bezsprzecznie na szereg jeszcze nieznanych faktów, a co najważniejsze przekonają się, do czego ich dany wodzirej prowadził, uodpornią się na działalność wroga.

Jasne, że akcja polityczna może mieć różne formy, a więc jak podano wyżej zebranie gromadzkie, ewentualnie artykuł w gazecie miejscowej, proces publiczny itp.

Naturalnie, że tego rodzaju akcje muszą być uzgadniane z Szefem PUBP, aby przez źle przeprowadzone posunięcia nie osiągnąć skutku przeciwnego niż zamierzano.

W pewnych wypadkach zebrane materiały pozwolą wyciągnąć wniosek, że opracowywany wodzirej działa w porozumieniu czy z inspiracji organizacji podziemnej. Jego aresztowanie mogłoby utrudnić zdobycie danych niezbędnych do likwidacji całej grupy. Wtedy należy założyć opracowanie agencyjne i wodzireja traktować jako jednego z figurantów.

Może i też zająć i taka okoliczność, że celowym będzie werbunek danego wodzireja w charakterze agenta do nowo wyłonionej sprawy.

41 Sekretarza Komitetu Powiatowego PZPR.

Wreszcie w wielu wypadkach przecinamy wrogą działalność wodzireja za pomocą różnych posunięć profilaktycznych. Możemy więc przesłuchać, spowodować wezwanie do G[minnej] R[ady] N[arodowej] czy ukaranie administracyjne itp. Tego rodzaju przedsięwzięcia stosujemy wtedy, kiedy posiadane materiały nie wystarczają do wyciągnięcia ostrzejszych konsekwencji, a sytuacja na danym terenie wymaga natychmiastowego przecięcia działalności wodzireja.

Na zakończenie należy zwrócić uwagę, że nie zawsze posiadane przez nas materiały pozwolą na aresztowanie wodzireja w krótkim czasie. Może się zdarzyć, że trzeba będzie mieć go na obserwacji agencyjnej dłuższy czas lub demaskować go, a więc unieszkodliwić go politycznie. Postępowanie nasze w takich wypadkach zależy od stopnia nasilenia i aktywności w działaniu danego wodzireja. Najczęściej należy jednak nastawiać się na unieszkodliwienie działalności wodzirejów przez areszt, przestrzegając zasady, że wroga robota nie może uchodzić bezkarnie.

7. Dokumentacja opracowania wodzireja

Opracowanie wodzireja prowadzi się w specjalnej teczce. Teczka winna zawierać następujące dokumenty:

- a) raport referenta terenowego do Szefa PUBP, w którym uzasadnia konieczność założenia opracowania. Raport ten winien być zatwierdzony przez Szefa PUBP i na tej podstawie referent dokonuje rejestracji sprawy w ewidencji operacyjnej,*
- b) plany opracowania,*
- c) schemat kontaktów w wypadkach kiedy mamy do czynienia z grupą ludzi skupionych wokół wodzireja,*
- d) wykaz agentury użytej do opracowania,*
- e) chronologicznie ułożone materiały operacyjne a więc doniesienia, wywiady, meldunki, notatki, przesłuchania itp.*

Po zakończeniu opracowania w teczce należy umieścić raport obrazujący prowadzoną realizację.

*Opracował Departament Szkolenia MBP
Sierpień 1952 r.*

Źródło: Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej w Warszawie, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, sygn. 1572/2781, Szkolenie pracowników. Materiały szkoleniowo-propagandowe opracowane przez Departamenty I, III, IV, V, Szkolenia, s. 1-23, druk, oryginał.

*

Robert Piwko (ur. 1983 r.) – absolwent Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Od 2010 r. archiwista w Delegaturze IPN w Kielcach. Autor artykułów naukowych i popularno-naukowych związanych z tematyką sytuacji członków ruchu narodowego po 1944 r. na terenie Kielecczyny. Współautor pomocy archiwalnej pt. *Inwentarz zespołu archiwalnego Wojskowego Sądu Rejonowego w Kielcach [1918] 1946–1954 [2013]*, wstęp: M. Jedynak, R. Piwko, inwentarz opracował: I. Czyżyk, M. Jedynak, R. Piwko, K. Polit, Ł. Kasza, M. Zawisza, Kielce–Kraków 2014.